

POSTANOWIENIE

Dnia 21 stycznia 2011 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Jacek Gudowski (przewodniczący)

SSN Grzegorz Misiurek (sprawozdawca)

SSN Irena Gromska-Szuster

w sprawie z wniosku Bogusławy W., Danuty K. i Antoniego K.
przy uczestnictwie Mieczysława F., Józefa F., Kazimierza F., Edwarda F.,
Mirośława G., Janiny S., Wojciecha O., Łucji Z. i Józefa G.
o stwierdzenie nabycia spadku,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 21 stycznia 2011 r.,
skargi kasacyjnej uczestniczki Janiny S.
od postanowienia Sądu Okręgowego
z dnia 16 września 2009 r.,

**uchyla zaskarżone postanowienie i przekazuje sprawę Sądowi
Okręgowemu do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

Uzasadnienie

Sąd Rejonowy postanowieniem z dnia 27 października 2008 r. stwierdził, że spadek po Władysławie F. nabyły wprost, na podstawie ustawy, dzieci rodzeństwa spadkodawcy.

Sąd ten ustalił, że Władysław F. zmarł w dniu 3 marca 2007 r. jako bezdzietny wdowiec, a jego rodzice oraz rodzeństwo zmarli przed nim. Żaden ze spadkobierców nie przyjął spadku, nie odrzucił go, nie zrzekł się dziedziczenia, ani nie został uznany za niegodnego dziedziczenia.

W dniu 3 kwietnia 1991 r. Władysław F. sporządził testament alograficzny, w którym do całego spadku powołał swoją żonę, zaś w dniu 23 grudnia 2006 r. sporządził – w obecności trzech świadków – testament ustny, w którym powołał do spadku Antoniego K., niepozostającego z nim w stosunku pokrewieństwa. Dokument stwierdzający treść testamentu ustnego sporządzono w dniu 16 czerwca 2007 r. Wskazano w nim datę i miejsca złożenia oświadczenia spadkodawcy, nie oznaczono natomiast miejsca jego sporządzenia. Oba testamenty zostały otwarte i ogłoszone przez Sąd Rejonowy w W. W chwili ich sporządzania spadkodawca miał zachowaną pełną zdolność do czynności prawnych. Do rozrządzeń doszło w warunkach swobody testowania. Ostatniego testamentu spadkodawca nie zmienił ani nie odwołał. W chwili sporządzania testamentu ustnego miał 99 lat, był słaby fizycznie i cierpiał na zawroty głowy.

Sąd Rejonowy uznał oba testamenty za bezskuteczne i stwierdził nabycie spadku na podstawie ustawowego porządku dziedziczenia. O bezskuteczności testamentu alograficznego zadecydował fakt, że powołana w nim do dziedziczenia żona zmarła przed spadkodawcą, natomiast testamentu ustnego – okoliczność, że jego treść nie została stwierdzona w sposób przewidziany w art. 952 § 2 k.c. W piśmie z dnia 16 czerwca 2007 r. nie wskazano bowiem miejsca jego sporządzenia. Brak ten nie został skutecznie uzupełniony pisemnym oświadczeniem z dnia 15 grudnia 2007 r., gdyż treść testamentu ustnego może zostać stwierdzona tylko w jednym dokumencie. Z uwagi zaś na upływ terminu określonego w art. 952 § 3 k.c. nie było możliwe stwierdzenie treści testamentu ustnego przez zgodne zeznania świadków.

Sąd Okręgowy na skutek apelacji wnioskodawców, postanowieniem z dnia 16 września 2009 r. zmienił postanowienie Sądu Rejonowego w ten sposób, iż stwierdził, że spadek po Władysławie F. nabył w całości wprost na podstawie testamentu szczególnego z dnia 23 grudnia 2006 r. Antoni K.

Sąd Okręgowy, dzieląc ustalenia faktyczne poczynione przez Sąd pierwszej instancji, uzupełnił je jedynie w zakresie ustalenia, że świadkowie obecni przy sporządzeniu testamentu ustnego mieli pełną świadomość występowania w takiej roli. Uznał, że w rozpoznawanej sprawie zostały spełnione przesłanki ważności i skuteczności testamentu ustnego. Nie podzielił przy tym zapatrywania, iż niedopuszczalne jest stwierdzenie treści testamentu ustnego więcej niż jednym pismem. Stwierdził przy tym, że pisma z dnia 16 czerwca 2007 r. i z dnia 15 grudnia 2007 r. czynią zadość wymaganiu spisania oświadczenia woli spadkodawcy, przewidzianemu w art. 952 § 2 k.c.

W skardze kasacyjnej uczestniczka Janina S. wniosła o uchylenie postanowienia Sądu Okręgowego i przekazanie sprawy temu Sądowi do ponownego rozpoznania. W ramach pierwszej podstawy skargi kasacyjnej podniosła zarzuty naruszenia art. 952 § 1, 2 i 3 k.c. Drugą podstawę wypełniła zarzutami obrazy art. 328 § 2 w związku z art. 391 i art. 13 § 2 k.p.c., art. 253 zdanie drugie k.p.c. w związku z art. 13 § 2 k.p.c. oraz art. 227 i 233 w związku z art. 13 § 2 k.p.c.

W odpowiedzi na skargę kasacyjną wnioskodawca Antoni K. wniósł o jej oddalenie.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna zasługiwała na uwzględnieniu, choć nie wszystkie podniesione w niej zarzuty okazały się zasadne.

Za usprawiedliwiony należy uznać zarzut naruszenia art. 952 § 1 k.c. Zgodnie z tym przepisem, testament ustny może zostać sporządzony jedynie wtedy, gdy istnieje obawa rychłej śmierci spadkodawcy albo jeżeli wskutek szczególnych okoliczności zachowanie zwykłej formy testamentu jest niemożliwe lub bardzo utrudnione. U podstaw zaskarżonego postanowienia legło lakoniczne stwierdzenie, że sporządzenie przez Władysława F. testamentu ustnego

podyktowane zostało obawą rychłej śmierci. Sąd Okręgowy, formułując taki wniosek, nie wyjaśnił, jakie konkretne okoliczności świadczyły o wystąpieniu tej okoliczności. Kwestią tą – z uwagi na przyjętą koncepcję rozstrzygnięcia – nie zajmował się również Sąd pierwszej instancji. Sąd ten wprawdzie ustalił, że Władysław F. w chwili sporządzenia testamentu ustnego miał 99 lat, był słaby fizycznie i cierpiał na zawroty głowy, jednakże uchylił się od oceny tych okoliczności przez pryzmat przesłanek ważności testamentu ustnego, gdyż ostatecznie orzekł na podstawie ustawowego porządku dziedziczenia.

Badanie przez sąd, czy w konkretnym stanie faktycznym zaistniała w świadomości testatora obawa rychłej śmierci, uzasadniająca sporządzenie testamentu ustnego, jest procesem skomplikowanym i powinno zostać przeprowadzone w sposób wnikliwy, z zachowaniem odpowiedniej dozy ostrożności. W judykaturze utrwalił się pogląd, że o przesłance obawy rychłej śmierci można mówić wówczas, gdy subiektywne przekonanie spadkobiercy oparte jest na uzasadniających je okolicznościach (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 marca 2000 r., II CKN 875/98, nie publ.). Do okoliczności tych zaliczyć można takie stany chorobowe lub skutki nagłych wypadków, które – w świetle wiedzy medycznej oraz doświadczenia życiowego – mogą spowodować rychły zgon. Ustalając istnienie obawy rychłej śmierci nie można pomijać indywidualnych właściwości organizmu spadkodawcy, w tym jego wieku. Jednocześnie podkreśla się, że dla stwierdzenia istnienia obawy rychłej śmierci nie wystarczy ani sam podeszły wiek spadkodawcy, ani utrzymujący się przez dłuższy czas zły stan zdrowia na tle przewlekłego schorzenia (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 czerwca 1974 r., III CRN 118/74, nie publ.). Okoliczności te, choć niewątpliwie przybliżają niebezpieczeństwo zgonu, nie powodują automatycznie możliwości sporządzenia testamentu w formie ustnej. Dopiero, gdy w stanie zdrowia następuje nagłe pogorszenie lub pojawiają się nowe rokowania wskazujące na nadzwyczajną bliskość czasową śmierci spadkodawcy, można mówić o spełnieniu tej przesłanki (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 lipca 2003 r., V CK 120/02, OSNC 2004, nr 10, poz. 159). Również sam fakt, że śmierć nastąpiła krótko po sporządzeniu testamentu ustnego, nie wystarcza do

stwierdzenia jego ważności (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 15 kwietnia 2003 r., V CK 9/02, nie publ.).

W orzecznictwie podkreśla się, że dla ustalenia obawy rychłej śmierci niezbędna jest z reguły wiedza medyczna, czyli wiadomości specjalne, w związku z czym sąd powinien z urzędu rozważyć potrzebę zasięgnięcia dowodu z opinii biegłego (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 2008 r., I CSK 381/07, nie publ.).

Przy ocenie istnienia rozważanej przesłanki nie można wreszcie pomijać szczególnego celu, któremu ma służyć unormowanie przyjęte w art. 952 § 1 k.c. (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 20 marca 1984 r., III CRN 37/84, nie publ.). Każdorazowa ocena konkretnego przypadku sporządzania testamentu szczególnego musi uwzględniać wszystkie jego okoliczności, w tym także te, które wyłączały możliwość określonych zachowań testatora ze względu na nagłość zdarzenia i stan zdrowia, uzasadniających obawę rychłej śmierci. Inna ocena tych okoliczności prowadziłaby do unicestwienia woli testatora, który ze względu na stan zdrowia zagrażający jego życiu, mógł jedynie sporządzić testament szczególny.

Okoliczności świadczące o istnieniu u spadkodawcy obawy rychłej śmierci mogą być ustalane za pomocą każdego dowodu, w tym dowodu z zeznań świadków. To samo odnosi się do ustalenia, czy świadkowie byli świadomi, że spadkodawca składa wobec nich oświadczenie ostatniej woli. W odniesieniu do tych okoliczności nie ma żadnych szczególnych reguł dowodowych. Ograniczenia w dowodzeniu – na co słusznie zwrócił uwagę Sąd Okręgowy – dotyczą stwierdzenia samej treści testamentu ustnego (art. 952 § 2 i 3 k.c., art. 662 k.p.c.). Z art. 952 § 3 k.c. wynika, że treść testamentu ustnego może być stwierdzona na podstawie zeznań świadków, dopiero wtedy, gdy nie sporządzono pisma, o którym mowa w art. 952 § 2 k.c., lub gdy jest ono wadliwe, nastąpiła śmierć spadkodawcy i nie upłynęło jeszcze sześć miesięcy od chwili otwarcia spadku (por. postanowienie SN z dnia 8 kwietnia 1999 r., III CKN 190/98, OSNC z 1999 r., nr 11, poz. 190).

Przyjęcie przez Sąd Okręgowy jako podstawy prawnej rozstrzygnięcia art. 952 § 1 k.c. bez przeprowadzania analizy przesłanki obawy rychłej śmierci, warunkującej sporządzenie ważnego testamentu ustnego, usprawiedliwia nie tylko

zarzut naruszenia tego przepisu, ale nie pozwala skutecznie odeprzeć również zarzutu obrazy art. 328 § 2 w zw. z art. 391 § w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. Wyjaśnienie podstawy prawnej orzeczenia z przytoczeniem przepisów prawa polega nie tylko na ich wskazaniu, ale także na wyjaśnieniu, dlaczego w konkretnej sytuacji prawnej mają zastosowanie powołane przepisy i w jaki sposób wpływają one na rozstrzygnięcie sprawy rozpatrywanej przez sąd (zob. wyrok SN z dnia 28 lipca 2004 r., III CK 302/03, nie publ.).

Sąd Najwyższy w składzie orzekającym podziela pogląd – wyrażony w postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 23 grudnia 1975 r., III CRN 343/75, nie publ. – dopuszczający możliwość pisemnego uzupełnienia pisma stwierdzającego testament ustny o wskazanie miejsca jego sporządzenia, jeżeli uzupełnienie nastąpiło w terminie przewidzianym w art. 952 § 2 k.c. Wbrew stanowisku skarżącej, Sąd Okręgowy aprobując powyższe zapatrywanie nie naruszył art. 952 § 2 k.c.

Chybione okazały się zarzuty naruszenia pozostałych wskazanych w skardze kasacyjnej przepisów postępowania, zmierzające w istocie do podważenia dokonanej przez Sąd Okręgowy oceny wiarygodności pisma uzupełniającego spisane wcześniej oświadczenie spadkodawcy. Wobec takiego ukierunkowania tych zarzutów wystarczy przypomnieć, że podstawy skargi kasacyjnej nie mogą stanowić zarzuty dotyczące oceny dowodów (art. 398³ § 3 k.p.c.).

Z tych przyczyn Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. orzekł, jak w sentencji.